

УДК 347.922

ЗАПЕРЕЧЕННЯ ПРОТИ ПОЗОВУ ЯК СПОСІБ ЗАХИСТУ ВІДПОВІДАЧА У ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ, ЩО ВИНИКАЮТЬ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Снідевич О. С.

Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка, м. Київ, Україна

У статті аналізуються особливості окремих заперечень проти позову як способу захисту відповідача у цивільних справах, що виникають із земельних правовідносин. За результатами дослідження сформульовані пропозиції щодо вирішення проблемних питань судової практики, вдосконалення діючого законодавства.

Ключові слова: позов, способи захисту відповідача, заперечення проти позову, земельні правовідносини.

У відповідності з принципом рівноправності сторін у цивільному процесі відповідач по справах, що виникають із земельних правовідносин, наділений низкою прав, які надають йому можливість ефективно захищатися проти пред'явленого позову.

Виходячи з положень ст.27 ЦПК України одним з найбільш важливих способів захисту відповідача проти позову є його заперечення. Загалом, загальнотеоретичні питання заперечень проти позову були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема, Васильєвої Г. Д., Гурвича М. А., Добровольського А. О., Пушкаря Є. Г., Штефана М. Й., Щеглова В. Н. та інших. Поміж тим, дослідження заперечень проти позову у окремих категоріях цивільних справ, зокрема, й у справах, що виникають із земельних правовідносин, процесуальною наукою майже не здійснюється.

Метою зазначеної статті, таким чином, є вивчення окремих проблемних аспектів заперечень проти позову у справах, що виникають із земельних правовідносин, внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування.

Необхідно погодитися з класиком цивільного процесу Гурвичем М. А., що запереченнями проти позову є пояснення відповідача, здатні слугувати його захисту. Заперечення позову поділяються на процесуальні заперечення та заперечення проти заявлених вимог по суті [1, с.117-119].

На наш погляд, заперечення проти позову зводяться до заперечення правильності, законності та обґрунтованості його структурних елементів – предмету, підстави, сторін та змісту. Матеріально-правові заперечення спрямовані на спростування елементів позову, зміст яких обумовлюється матеріальним правом (предмету, підстави

та сторін позову), процесуально-правові – на спростування змісту позову як елементу, обумовленого процесуальним законодавством.

Найбільш поширеним засобом захисту відповідача проти позову є матеріально-правові заперечення. Матеріально-правові заперечення спрямовані проти суті позову, ними спростовуються позовні вимоги з юридичної або фактичної сторони.

У цивільних справах, що виникають із земельних правовідносин, матеріально-правові заперечення відповідача можуть спростовувати, заперечувати предмет позову (наприклад, вказувати на неправильне обрання позивачем способу захисту порушеного права з поміж передбачених законом способів), підставу позову (наприклад, спростовувати його юридичну чи фактичну сторону), а також вказувати на не правильне визначення сторін позову (наприклад, на те, що право позивача порушила інша особа, а не відповідач).

Зокрема, відповідач, захищаючись проти позову, може спростовувати факти, які містить підстава позову.

Так, ще з початку 2000 років у Києві набула практика пред'явлення позовів до громадян про звільнення начебто самовільно зайнятих у дворах жилих будинків земельних ділянок, на яких розміщені належні цим громадянам гаражі, та їх знесення. Позивачі (органи місцевого самоврядування, в інтересах яких досить часто пред'являють позови прокурори), пред'являючи такі позови, виходять з того, що ці ділянки зайняті відповідачами самовільно, будь-яких прав на земельну ділянку, на їх думку, відповідачі не мають, а тому згідно зі ст. 212 ЗК ці ділянки підлягають поверненню власникам землі чи землекористувачам.

Захищаючись проти позову, відповідачі стверджують, що земельні ділянки самовільно вони не займали, що гаражі були встановлені на цих ділянках ще впродовж 1950-1970 років за дозволами відповідних компетентних органів та згідно з законодавством, що діяло впродовж того часу.

Так, рішенням Голосіївського районного суду міста Києва від 12.06.2002 р. було задоволено позов прокурора Голосіївського району міста Києва в інтересах Київської міської ради до Т. про повернення самовільно захопленої земельної ділянки. Рішенням апеляційного суду міста Києва від 27.08.2002 р. це рішення суду було скасоване та в позові було відмовлено.

Судова палата в цивільних справах Верховного Суду України ухвалою від 10.03.2004 р. залишила рішення апеляційного суду міста Києва без змін та правильно, на наш погляд, вказала, що належний Т. гараж, зведений на спірній земельній ділянці, не є самовільно побудованою спорудою, його будівництво у 1955-1956 роках проводилось за згодою землекористувача та з дозволу компетентних органів Київради. При цьому, підлягає врахуванню й та обставина, що Т. та її сім'я майже 45 років користувалася гаражем і жодних претензій з боку органів виконавчої влади та комунальних служб міста щодо користування гаражем та земельною ділянкою до Т. не виникало [2].

Крім того, необхідно враховувати, що законодавство передбачало певні права громадян-інвалідів на встановлення в дворах жилих будинків збірно-розбірних гаражів для утримання в них автомобілів. Такі права, зокрема, передбачені постановою Ради Міністрів УРСР № 778 від 12.07.1962 року «Про заходи по впорядкуванню утримання легкових автомобілів і мотоциклів, що знаходяться в особистій власності громадян Української РСР». У разі пред'явлення до таких громадян позовів

про звільнення земельних ділянок, заперечення відповідача щодо правомірності користування земельною ділянкою для розміщення гаражу за наявності рішення компетентного органу про дозвіл на встановлення такого гаражу є обґрунтованими. Однак, у разі смерті таких громадян права щодо розміщення в дворах будинків гаражів не переходять до їх спадкоємців, а припиняються, оскільки є безпосередньо пов'язані з їх особою. У зв'язку з цим, на наш погляд, правильною є практика тих судів, які вважають, що в цьому випадку спадкоємець такого громадянина зобов'язаний звільнити земельну ділянку від гаражу. Це пояснюється тим, що користування спадкоємцем земельною ділянкою після смерті спадкодавця – інваліда розглядається законодавством, що діяло на час смерті (наприклад, ст. 212 чинного ЗК України, положень відповідних ЗК, що втратили чинність) самовільним її зайняттям.

Так, заступник прокурора Оболонського району міста Києва в інтересах держави в особі Київської міської ради пред'явив позов до Особа 1 про повернення самовільно зайнятої земельної ділянки та приведення земельної ділянки у придатний для використання стан.

Відповідач у судовому засіданні заперечував проти позову та пояснив, що згідно з розпорядженням Мінської районної адміністрації у 1993 році його матері, яка була інвалідом першої групи, було надано дозвіл на встановлення на спірній земельній ділянці збірно-розбірного металевих гаражу для розміщення в ньому автомобіля «Москвич». Ще за життя матері він почав користуватися цим гаражем. Після смерті матері він користується даним гаражем на законних підставах, оскільки є єдиним її спадкоємцем.

Рішенням Оболонського районного суду міста Києва від 18.02.2007 року позов було задоволено. Не вважаючи заперечення відповідача обґрунтованими, суд правильно, на наш погляд, не взяв їх до уваги, зокрема, вказавши, що матері відповідача як інваліду першої групи фактично було надано лише дозвіл на встановлення на земельній ділянці збірно-розбірного гаража, фактично, навіть матері відповідача земельна ділянка не надавалася [3]. Таке ж рішення виніс і Печерський районний суд міста Києва у 2012 році [4].

Таким чином, обґрунтованість заперечень відповідача щодо наявності в нього певних прав на земельну ділянку під гаражем, відсутності факту самовільного зайняття земельної ділянки потребує оцінки цього факту виходячи із законодавства, що діяло на час зайняття ділянки. Обґрунтовано вказуючи на надання йому у встановленому законодавством порядку права на розміщення гаражу відповідач спростовує покладений позивачем в основу свого позову факт самовільного зайняття земельної ділянки. Встановлення факту розміщення гаражу на земельній ділянці згідно з вимогами діючого на час такого розміщення законодавства повинне призводити до відмови в позові про звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки.

Особливістю матеріально-правових заперечень відповідача в окремих категоріях цивільних справ, що виникають із земельних правовідносин, є те, що досить часто вони спрямовані на спростування фактів, наведених позивачем в обґрунтування своїх вимог, зокрема, шляхом вказівки на їх недоведеність допустимими засобами доказування.

Так, досить часто в процесі позивач обґрунтовує свої права на землю актами місцевих рад та виконкомів, рішеннями та наказами органів колгоспів та радгоспів,

технічними актами, складеними БТІ, актами відводів земельних ділянок, актами за будови тощо. Це пов'язується з доволі складною фактичною проблемою підтвердження прав на землю, які виникали, зокрема, в 60-80-х роках двадцятого століття.

Однак, згідно з ч. 2 ст. 59 ЦПК України обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування. У зв'язку з цим, необхідно погодитись з судовою палатою в цивільних справах Верховного Суду України, що на підтвердження права на земельну ділянку сторони в земельному спорі повинні надавати суду документи, які згідно із законодавством можуть засвідчувати таке право [5, с.111].

Тому для встановлення наявності у позивача права на земельну ділянку йому необхідно надати суду документ, який згідно з законом може підтверджувати це право.

Такими документами, зокрема, можуть бути:

– у разі виникнення прав на земельні ділянки за дії ЗК УРСР 1970 року – а) у сільській місцевості – виписки з земельно-шнурових книг сільськогосподарських підприємств і організацій та погосподарських книг сільських Рад, та б) в містах і селищах міського типу – виписки з реєстрових книг виконавчих комітетів міських, селищних Рад депутатів трудящих (ст. 20 ЗК УРСР 1970 року);

– у разі виникнення прав на земельні ділянки за дії ЗК УРСР 1990 року в редакції 1992 року – державні акти на право приватної власності на земельну ділянку (право постійного користування земельною ділянкою) та акт відводу земельної ділянки в натурі (на місцевості) (ст.ст. 22, 23 ЗК УРСР); рішення сільських, селищних, міських рад народних депутатів про передачу у власність громадянам раніше наданих їм земельних ділянок (ст.ст. 3, 6 Декрету Кабінету Міністрів «Про приватизацію земельних ділянок» [37]);

– у разі виникнення прав на земельні ділянки за дії ЗК України 2001 року – державні акти на право власності на земельну ділянку (ст. 126 ЗК України).

Якщо позивач не надасть суду необхідних документів, заперечення відповідача щодо недоведення факту наявності у позивача права на земельну ділянку за наявності певних обставин можуть бути цілком обґрунтованими.

Так, при розгляді справи за позовом Р. до Київської міської ради про визнання неправомірним рішення, яке порушує права та охоронювані законом інтереси позивача та захист права власності, Дарницький районний суд міста Києва у своєму рішенні від 12.01.2005 року погодився із запереченнями відповідача та вказав, що технічний паспорт, поданий позивачем в обґрунтування свого права користування земельною ділянкою, не посвідчує цього права, а лише відображає фактичний розмір земельної ділянки [6].

Відповідач по справам, що виникають із земельних правовідносин, може заперечувати позов також й шляхом вказівки на нові факти, встановлення яких може призвести до відмови у позові.

Особливої уваги заслуговує питання про те, чи ґрунтується на законі посилання відповідача на пропуск позивачем позовної давності як на підставу відмови у задоволенні позову. Для визначення обґрунтованості таких заперечень необхідно з'ясувати, чи обмежує законодавство можливості судового захисту земельних прав певним строком.

Історія земельного законодавства колишньої УРСР свідчить про те, що інституту позовної давності у земельному праві не було. Його не містили ані ЗК УРСР 1970 року, ані ЗК УРСР 1990 року. Позовна давність застосовувалася виключно до захисту майнових (цивільних) прав, пов'язаних із земельними правовідносинами.

Так, п.17 постанови Пленуму Верховного Суду УРСР №7 від 27.06.1986 р. «Про практику застосування судами Української РСР земельного законодавства при розгляді цивільних справ» вказував на те, що земельним законодавством не встановлений строк для звернення за захистом права користування земельною ділянкою, тому землекористувачі вправі в будь-який час, незалежно від часу порушення права землекористування, звернутися з вимогами про його захист. Що ж до майнових спорів, зв'язаних із земельними відносинами, то на них поширюються загальні правила цивільного законодавства про строки давності.

На відміну від інших галузевих кодексів (ЦК України, СК України, КЗпП України) інституту позовної давності не містить й діючий ЗК України. Однак, на практиці позовна давність застосовується при захисті земельних прав.

Пункт 26 постанови Пленуму Верховного Суду України №13 від 25.12.1996 р. «Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» передбачав, що відповідно до статей 48, 50 Закону «Про власність», ст. 71 ЦК у спорах про захист прав власників земельних ділянок, стороною в яких є громадянин, застосовується трирічний строк позовної давності, якщо інше не передбачено законом. Аналогічне положення містить й п. 27 чинної постанови Пленуму Верховного Суду України №7 від 16.04.2004 р. з однойменною назвою, з тією лише відмінністю, що вказує на не на ст. 71 ЦК 1963 року, а ст. 257 діючого ЦК України.

На наш погляд, загалом з такою позицією Пленуму Верховного Суду України можна погодитись.

Стаття 13 Закону «Про власність» передбачала як один з об'єктів права приватної власності земельні ділянки. Згідно ж зі ст.ст. 48, 50 цього ж Закону щодо спорів про витребування майна з чужого незаконного володіння власником або особою, яка володіє майном на іншій підставі, передбаченій законом чи договором, встановлюється трирічна позовна давність.

У зв'язку з цим на вимоги про захист прав на витребування земельних ділянок з чужого незаконного володіння можна було поширювати трирічну позовну давність, передбачену ст.ст. 48, 50 Закону України «Про власність». Щодо ж інших вимог про захист земельних прав, на наш погляд, позовна давність, встановлена цим Законом, не поширювалася.

З прийняттям ЦК 2003 року його положення, зокрема, згідно зі ст.ст. 9, 181, 373, 395, застосовуються й для захисту цивільних прав, які одночасно є земельними. Це на даний час дає можливість застосовувати передбачену ст. 271 ЦК України позовну давність у будь-яких спорах щодо захисту земельних прав, які водночас носять характер цивільних. Однак з урахуванням того, що діючий ЗК України як акт спеціального законодавства по відношенню до ЦК України взагалі не містить положень про позовну давність щодо захисту земельних прав, твердження про її існування в земельному праві є не досить переконливим. З метою усунення можливості неоднозначного тлумачення питання позовної давності у земельному праві законодавцю доцільно, на наш погляд, висловитися щодо цього у самому ЗК України.

Таким чином, твердження відповідача про пропуск позивачем позовної давності завжди підлягає перевірці судом з урахуванням характеру права, на захист якого позивач звернувся до суду, а також часових параметрів дії актів законодавства, що передбачають таку позовну давність, на земельні відносини, що виникли між сторонами.

Встановлення судом обґрунтованості матеріально-правових заперечень відповідача у справах, що виникають із земельних правовідносин, тягне, зокрема, винесення судом рішення про відмову в позові.

На відміну від матеріально-правових заперечень, процесуально-правові заперечення, на наш погляд, спрямовані на спростування змісту позову як вимоги до суду. Як правильно вказує Штефан М. Й., процесуальними запереченнями обґрунтовується неправомірність виникнення і подальше продовження судочинства у цивільній справі з підстав відсутності у позивача права на пред'явлення позову або порушення умов його реалізації [7, с. 348]. Необхідно погодитись також з Васильєвою Г. Д., що процесуально-правові заперечення завжди спрямовані проти процесу [8, с. 96].

У справах, що виникають із земельних правовідносин, як в інших категоріях цивільних справ, сутність процесуально-правових заперечень може полягати в непідвідомчості справи суду, вказувати на неправий характер вимоги позивача, на вже наявність рішення суду, що набрало законної сили, у спорі між тими ж сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав, непідсудність справи суду, на те, що заява подана особою, яка не має цивільної процесуальної дієздатності. Фактично такі процесуально-правові заперечення спрямовані проти передумов права на пред'явлення позову та умов його належної реалізації.

Ці та окремі інші процесуально-правові заперечення потребують особливої уваги та можуть бути предметом самостійних досліджень. Такі дослідження можуть ґрунтуватися, зокрема, й на висновках, зроблених у цій статті.

Список літератури

1. Советский гражданский процесс. Учебник / [А. Т. Боннер, М. К. Воробьев, М. А. Гурвич и др.] / [под ред. М. А. Гурвича]. – М., 1975. – 399 с.
2. Ухвала судової палати в цивільних справах Верховного Суду України від 10.03.2004 р. у справі про повернення самовільно захопленої земельної ділянки // Архів Верховного Суду України. 2004 р.
3. Цивільна справа №2-357/2007 // Архів Оболонського районного суду міста Києва.
4. Цивільна справа №2-2468/11 // Архів Печерського районного суду міста Києва.
5. Застосування судами цивільного і цивільного процесуального законодавства / [упоряд. П. І. Шевчук]. – К., 2002. – 415 с.
6. Цивільна справа №2-259/2005 // Архів Дарницького районного суду міста Києва.
7. Штефан М. Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс / М. Й. Штефан. – К., 2005. – 624 с.
8. Васильєва Г. Д. Защита ответчика против иска в гражданском судопроизводстве / Г. Д. Васильева. – Красноярск, 1982. – 108 с.

Снідевич А. С. Возражения против иска как способ защиты ответчика по гражданским делам, возникающим из земельных правоотношений / А. С. Снідевич // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2012. – Т. 25 (64). № 1.2012. – С. 68-74

В статье анализируются особенности отдельных возражений против иска как способа защиты ответчика по гражданским делам, возникающим из земельных правоотношений. По результатам исследования сформулированы предложения относительно решения проблемных вопросов судебной практики, усовершенствования действующего законодательства.

Ключевые слова: иск, способы защиты ответчика, возражения против иска, земельные правоотношения.

Snidevych O. Objections against a lawsuit as defence methods of defendant on civil cases arising from land legal relations / O. Snidevych// Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2012. – Vol. 25 (64). № 1. 2012. – P. 68-74.

In the article problems objections against a lawsuit are analysed as defence methods of defendant on civil cases arising from land legal relations. As a result of the research conclusions are drawn to serve as the basis to improve the relevant case law and current legislation.

Keywords: lawsuit, defence methods of defendant, objections against a lawsuit, land legal relations.

Статья поступила в редакцию 14.02.2012.